

Quan el poble agafa la drecera

El procés català com a paradigma

Existeix una consciència o una identitat col·lectiva?. Com s'interrelaciona amb les estratègies del poder polític?. El procés català ha sorgit de baix cap a dalt. La direcció política i institucional ha estat superada per la determinació d'una part del poble. Una voluntat col·lectiva, prou heterogènia; amb orígens, interessos, motivacions i estratègies diverses, que ha provocat la implosió del marc ideològic. És un moviment reivindicatiu, contestatari i no violent, que ha fet col·lapsar el sistema establert, perquè no hi ha voluntat de pacte per una de les parts, ni voluntat de revolució real per l'altra. Quins són els antecedents?. En quin punt topen les conviccions pràctiques i les identitats emocionals?. Són compatibles?.

Les singularitats del cas català el fan poc assimilable a altres processos històrics.

En aquest debat és difícil moure's en el terreny de la teoria i la indefinició. Tal com són les coses, cal baixar al terreny de la realitat, de l'actualitat, amb un escenari incert i canviant i amb molt soroll mediàtic i ambiental. Per aquesta reflexió caldria prendre una distància que no tinc, ni temporal ni emocional. En aquest cas, vagi per davant que la meua opinió té la mateixa autoritat que la de qualsevol ciutadà.

Una primer factor a tenir en compte seria com valorem les identitats col·lectives en un món complex condicionat per factors com la globalització, la multiculturalitat, les xarxes socials, la mobilitat i altres. Potser per això mateix s'activen els mecanismes autodefensa que retrauen els Estats de la UE per cedir sobirania política o fiscal, o la proliferació dels moviments d'extrema dreta. En contradicció amb aquest escenari complex,

la societat tendeix a simplificar amb formules binàries amb excessives concessions al binomi “blanc o negre”.

Com va dir algú, la primera víctima d'un conflicte no és la veritat, és el matís. El procés català, com tants altres conflictes, està deformat. Una deformació provocada, no tant per excés de notícies, sinó per excés d'opinió. Els fets han deixat de ser notícia.

Avui només interessa l'opinió que generen fets. I únicament en prevalen unes inquietants interpretacions. Les responsabilitats son compartides entre emissors i receptors, que sovint es confonen. D'entre tots en destacaria les tertúlies d'opinió o “anti-notícia”, i les xarxes socials o “anti-opinió”.

Així les coses, la majoria dels discursos que s'elaboren son molt primaris, i únicament arriben als convençuts d'una o altra tesi. Com en els mítings polítics.

L'escenari del conflicte –situats en el procés– esdevé vulnerable als dards enverinats de la demagògia. Un debat de identitat en el que molts s'hi senten còmodes, i els evita d'entrar en aspectes de polítiques socials i/o econòmiques de més calat ideològic. La llista seria llarga, però em remeto a dos dels més clàssics

El primer, aquell que converteix els catalans vinguts d'altres terres espanyoles en víctimes emocionals del conflicte. Al meu parer, només és català aquell que té voluntat de ser-ho. N'hi haurà que mai se sentiran catalans, altres tindran sempre una bipolaritat accentuada i, finalment, altres abraçaran amb força la catalanitat, renunciant a un Estat que els va expulsar.

A molts se'ls va obligar –forçar– a marxar de la seva terra, malgrat ser rica en recursos i oportunitats. Oportunitats de progrés que els va negar un sistema de terratinents cacis, latifundistes i aristocràtics. Un coneixement precís del règim de propietat de la terra i el dret civil català permetrien trobar diferències substancials en les raons de la immigració.

Un altre element pertorbador és el que ha volgut fer creure que el catalanisme té una adscripció burgesa. No hi dedicaré cap esforç. Aquesta tesi, popularitzada el 1967 per Jordi Soler Tura, ja fa temps que va ser neutralitzada per autors de la talla de Josep Termes, que demostraren que el moviment catalanista ja havia arrelat en les classes populars i obreres del segle XIX.

Conceptes com identitat col·lectiva, memòria col·lectiva, memòria històrica, han resultat i resulten sempre controvertits. La identitat col·lectiva s'alimenta per múltiples canals. Factors històrics, culturals, econòmics ..., s'hi combinen en proporcions diverses.

I en aquesta amalgama d'orígens i interessos, hi ha qui esgrimeix la construcció d'una Catalunya "de tots". Una idea que no existeix, com no existeix l'Europa de tots, la França de tots, o la Barcelona de tots. És del tot impossible, perquè cadascú de nosaltres –individualment– disposem de la nostra idea i del nostre projecte. En una societat plural i heterogènia hi ha profundes divergències de model que fan improbable un país "de tots", o "per a tots".

Malgrat tot, cal avançar en la línia d'una societat que tendeixi a integrar les diferents sensibilitats que la conformen. Això només s'aconsegueix reconeixent la pluralitat i acceptant les diferències sempre que no esdevinguin excloents. L'acceptació de la diferència en l'altre és el darrer baluard que pot diferenciar les tendències progressistes de les més conservadores. Allò que simplifiquem en esquerres i dretes.

Si la polaritat s'accentua en excés hi ha un moment en que es perd la permeabilitat entre les diferents posicions. Cal un segment intermedi que assegurí l'entesa i refermi els ponts. Només així es pot evitar un procés de "ulsterització".

És evident que quan fracassa el diàleg i el pactisme, s'acaba imposant – entre altres coses– la post-veritat i els relats interessats. S'inicia, aleshores, el combat des dels mitjans i la propaganda, com en les enfrontaments bèl·lics. Enfrontaments on s'hi barregen factors històrics, culturals, econòmics, lingüístics o sentimentals. Instrumentalitzar la llengua és un pobre favor a la cultura, a la pròpia i a la universal. En qualsevol cas, la llengua no és un factor decisiu, com s'ha demostrat durant molts anys a Euskadi.

El procés català incorpora, com hem dit, sensibilitats diverses, en una i altra posició. Les parts no son en cap cas homogènies, ni tampoc immòbils. Hi ha una constant evolució, com demostren les enquestes, els resultats electorals o l'aposta independentista de més de dos milions de persones, xifra impensable en altres moments.

En el cas català els ciutadans han estat, des del primer moment, protagonistes d'excepció de la seqüència d'esdeveniments, especialment en una fase inicial que va obligar els partits polítics a prendre posicions.

Tradicionalment, la força del poble ha estat menystinguda per la classe política. Però el poble –o una part d'ell– té força implícita o explícita.

Un cas –que pot resultar controvertit– és el cas de l'organització basca ETA. L'organització fou combatuda en ple franquisme i en els anys de democràcia per la força de la policia, els militars, estats d'excepció i una forta repressió tant civil com militar. Malgrat tot, ETA no va desaparèixer realment fins que el poble basc va creure que ja n'hi havia prou, que era el moment de renegar de la lluita armada. Sense suport popular, l'organització es va anar fonent i afeblint.

En el mateix sentit, trobaríem la raó del perquè a Catalunya no va arrelar ni es va consolidar una organització armada com Terra Lliure. Senzillament, el poble –o una majoria del poble– no aprovava aquella estratègia.

Les aspiracions independentistes d'un ampli sector de la societat catalana topen amb obstacles de diferent natura. Un d'ells, potser el més obvi —que no definitiu— és el de no disposar d'una majoria solvent i homologable. Una força aclaparadora en termes de reconeixement internacional.

Un escenari que li comporta una oposició a la resta de l'Estat, una oposició majoritària a l'Europa comunitària i entorn internacional, però també una oposició interior per part dels sectors unionistes o constitucionalistes catalans. És a dir, oposició interna, externa i perifèrica.

En aquest context, les possibilitats d'un èxit immediat només és possible —en perspectiva històrica— en Estats descompostos, desencaixats o febles; al marge de connotacions especials com territoris colonials o en guerra.

Una altra apreciació simplificada ens condueix a afirmar que el 1 d'octubre del 2017 el procés català podia gaudir del suport d'amplis sectors de l'opinió pública nacional i internacional. Un benefici que es va perdre el 27 d'octubre. El dret a decidir, el dret a votar —amb repressió inclosa— era una carta de presentació acceptada per grans sectors de l'opinió. Per contra, la declaració unilateral en el sí de la UE no gaudia dels mateixos beneficis.

Per què marxar d'un Estat modern i benestant en el marc de la Unió Europea?. Aquesta és una pregunta que m'ha calgut respondre en diverses ocasions al llarg del darrer any. La formulaven amb la mateixa estranyesa a França o Itàlia, que a Finlàndia o Noruega.

Les explicacions dels recursos contra el nou Estatut al TC, els atacs a la llengua o la immersió lingüística, l'asfíxia inversora o les vergonyoses xifres del dèficit fiscal no semblaven convèncer els meus interlocutors, poc sensibles als conflictes territorials, siguin a Catalunya, Escòcia o al Quebec.

Arribats a aquest punt, l'escenari actual planteja l'acarament entre un sector sense voluntat de revolució real i un altre sector sense cap voluntat de diàleg o de pacte. Quan els ponts desapareixen, el sistema es col·lapsa (o es judicialitza, que en aquest cas ve a ser el mateix)

És el fracàs de la política, sense diàleg, entesa o empatia. No gaire diferent al clima que va propiciar el conflicte dels Balcans, la crisi dels refugiats, la gestió del Brexit, l'èxit de Trump o l'increment dels feixismes.

És també el fracàs d'una determinada idea d'Europa, d'un determinat model que s'obstina en mantenir un discurs pla i estàndard. Cap moviment ni cap declaració allunyada del guió previst. Perquè tothom té prou feina a casa seva. Tot plegat, una olla de grills.

Al meu entendre, l'actual divisió ideològica no comporta, encara, una fractura social.

La no possibilitat de diàleg i, sobretot, la no possibilitat d'organitzar una consulta pactada, ha impossibilitat l'oportunitat d'aportar arguments i explicacions per una i altra banda. Seria molt convenient i sa poder escoltar les avantatges –més o menys objectives– de continuar junts o separats.

Aquest debat en profunditat no s'ha tingut, perquè únicament ens hem mogut en el terreny de la negació i la desqualificació.

Una campanya prèvia a una consulta hauria obligat a aportar raons, però, sobretot, hauria obligat a modificar l'actual relat. Les amenaces i les desqualificacions potser s'haurien convertit en eines de seducció i ofertes llamineres.

Bona part dels processos de independència al llarg de la història han vingut per pacte o per imposició després de conflictes o sacsejades d'alguna mena: la Primera Guerra Mundial, la descomposició de la URSS, la guerra dels Balcans ... Deixo de banda la complexitat dels processos de descolonització.

En el cas concret de l'Estat espanyol, el conflicte ve afectat per uns condicionants estructurals en origen. Després de la dictadura franquista es va forçar un Estat de les autonomies ideat per, sobretot, diluir les identitats històriques com Catalunya o Euskadi.

Problema mal resolt. No es va fer net amb les herències tòxiques del franquisme, i a partir d'aquí s'han multiplicat les servituds de tota mena.

El procés es pot llegir com un nou episodi de fracàs de país. Una esquerra, una fractura més que sagna en el cos d'una torturada història, sovint incòmoda. Un episodi més de l'etern enfrontament entre les dues Espanyes. No és un enfrontament geogràfic, ni de model de país, ni ideològic. Es tracta d'una qüestió de fons.

És la repetida voluntat de destrucció del contrari, de l'antagònic, sense treva ni negociació. Els efectes perversos d'una cultura poc donada al pacte, a la renúncia, a la transacció o a la negociació. Un escenari de conquesta i imposició on només guanya una de les parts.

És la penyora –una altra– d'un país que va viure quatre guerres “civils” en un segle. Potser per això costen tant d'entendre conceptes com la pluralitat, la plurinacionalitat o la multiculturalitat .

D'un país que en comptes d'afegir-se a la reforma protestant va perpetuar la Inquisició. D'un país que va fer fora els jueus i no va gaudir de la cultura de la transacció i el pacte, o d'un país que dirimia les discrepàncies a cop de *pronunciamiento*.

El pacte de la Transició no va ser un pacte, va ser una imposició. Una imposició condicionada per les pors i les amenaces del moment, i sota el pretext de que es tractava d'una solució inevitable. Un argument que pregonaven els mateixos que havien fet creure i veure que la dictadura franquista era un règim “normal”, també inevitable.

Que havien fet creure que calia viure la dictadura amb normalitat i naturalitat –la homologació del franquisme– malgrat l'existència de presos polítics, la repressió, la censura, la manca de drets sindicals o l'escàs reconeixement del dret de les dones.

La societat es va acomodar. El relat –la postveritat– llegat pels hereus del franquisme que van conduir l'anomenada Transició ha deixat moltes ferides obertes que no han cicatritzat: la Monarquia, una inexistent divisió de poders, una Constitució impermeable, la uniformitat territorial, la

cultura de la imposició o una infinitat de greuges relacionats amb aspectes de memòria històrica: el Valle de los Caídos, la Fundación Francisco Franco, les fosses sense obrir, els símbols franquistes o l'auge de l'extrema dreta.

Un llast que impossibilita marges raonables de solució per problemes de identitat tant sensibles com el procés català.

Als condicionants estructurals hi podríem afegir els problemes derivats de l'actual situació: els presos polítics, un ambient preelectoral o l'actual manca de lideratges.

Albert Tubau

(Conferència pronunciada el novembre de 2018 a Vilafranca del Penedès en el marc de la jornada El procés a debat, organitzada per l'associació El lípsy)